

IV. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartla, (red.) Jerzy Malec, Waław Uruszczak, Uniwersytet Jagielloński. Wydział Prawa i Administracji, Kraków 1995, ss. 284.

W trzy lata po śmierci prof. dra hab. Wojciecha Marii Bartla nakładem Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego ukazała się księga pamiątkowa ku Jego pamięci. Redaktorzy Jerzy Malec i Waław Uruszczak zebrali w niej 25 studiów z zakresu historii Kościoła i prawa kościelnego oraz historii ustroju, prawa i nauki prawa, a więc dziedzin, które z zamiłowaniem uprawiał Wojciech M. Bartel.

Tom otwiera rozdział poświęcony postaci i twórczości Zmarłego. W rozdziale tym, zatytułowanym *Pamięci uczonego* Janina Bieniarzówna oraz ks. Adam Kubiś w ciepłych słowach nakreślili sylwetkę i dorobek Uczzonego, a Paweł Kuglarz zestawil bibliografię Jego prac. Przypomnijmy najważniejsze fakty z życia Profesora oraz główne kierunki Jego działalności naukowej: Wojciech M. Bartel całe życie związany był z Krakowem, gdzie urodził się w 1923 r. w rodzinie inteligentkiej, ukończył gimnazjum, uzyskując maturę w ramach tajnego nauczania oraz w latach 1945–49 odbył studia na Wydziale Prawa UJ. Na Wydziale tym pozostał i przeszedł kolejno wszystkie szczeble kariery akademickiej. Już w okresie studiów wykazywał szczególne zainteresowanie historycznoprawne, na których skryształizowanie niepośledni wpływ wywarły kontakty z tak wybitnymi profesorami jak Adam Vetulani, Michał Patkaniowski, Stanisław Kutrzeba i Bogusław Leśnodorski. W badaniach naukowych stosunkowo najwcześniej zwrócił się ku zagadnieniom dotyczącym państwa i prawa polskiego w okresie walk narodowosciowo-wyzwolenicznych. Poświęcił im w szczególności swoją pracę doktorską o ustroju władz cywilnych powstania kościuszkowskiego (1959). Pobyt stypendialny w Londynie i kontakty z angielskimi historykami prawa umożliwiły mu rozszerzenie zainteresowań badawczych na historię prawa i ustroju Anglii, które przyniosły owoc w postaci rozprawy habilitacyjnej pt. *Ochrona wolności osobistej na tle rozwoju państwowości anglosaskiej Brytanii* (1965). Następne lata aktywności naukowej oznaczały opublikowanie licznych prac z ustroju i prawa Wolnego Miasta Krakowa oraz jeszcze liczniejszych studiów nad dziejami nauki, zwłaszcza krakowskiej i galicyjskiej jursprudenecji oraz teologii. W ostatnich latach dołączyły do nich rozprawy z zakresu stosunków między państwem polskim a Kościołem, których prof. Bartel — szanowany wykładowca na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie — był znawcą. Spuścizna naukowa Profesora obejmuje 125 publikacji: artykułów i recenzji, licznych biogramów, rozpraw monograficznych i innych. Warto podkreślić, że przez całe życie łączył On działalność naukową i dydaktyczną z wysokimi funkcjami w krakowskich organizacjach społecznych i naukowych, a ponadto w latach 1981–87 pełnił funkcje dziekana Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Na zasadniczą część recenzowanego tomu składają się zgrupowane w trzech rozdziałach prace przyjaciół, współpracowników i uczniów Wojciecha M. Bartla. W rozdziale zatytułowanym *Kościół i prawo kościelne* znalazło się 10 różnorodnych studiów z zakresu dziejów Kościoła, prawa

kanonicznego i kościelnego. Ks. Jerzy Chmiel w szkicu pt. *Prywatna lektura Biblii w prowadawstwie Kościoła rzymskokatolickiego* w zwięzły sposób zrelacjonował, jak na przestrzeni wieków zmieniły się zwyczaje i przepisy prawne odnoszące się do prywatnej lektury Pisma świętego. Ks. Jan Dyduch omówił: *Aspekt historyczny troski Kościoła o przekaz społeczny*, przypominając m.in. historię zniesionego w 1966 r. indeksu ksiąg zakazanych i niektóre wątki z dziejów cenzury kościelnej oraz określając rolę najnowocześniejszych środków przekazu w procesie nauczania wiary. Dwaj autorzy podjęli tematy stricte teoretycznoprawne — ks. Jan Dudziak w studium pt. *Zmiany formy konkordatów w XIX w.* opisał, jaką ewolucję przeszła w okresie od XII do XX wieku forma (prawna) międzynarodowych umów zawieranych pomiędzy Kościołem i państwem, w jaki sposób jednostronne formalnie konstytucje papieskie ustąpiły wraz z początkiem XIX w. miejsca nowoczesnym konkordatowi, zawieraniem według rygorów prawa międzynarodowego. Józef Filippek natomiast poddał analizie *Elementy strukturalne norm prawa kanonicznego*, opisując cechy wspólne i różnice między normami prawa kanonicznego a normami prawa świeckiego. Klasyyczny charakter historycznoprawny noszą rozprawy kolejnych dwóch autorów: śp. Ireny Malinowskiej-Kwiatkowskiej oraz ks. bp. Tadeusza Pieronka. Artykuł pt. *Codex Ecclesiasticus Moguntinus (1547–1700) jako źródło prawa małżeńskiego* jest częścią obszernych studiów śp. Ireny Malinowskiej-Kwiatkowskiej nad historią katolickiego prawa małżeńskiego w Niemczech. Śmierć Autorki nieoczekiwanie przerwała prowadzone z wielką pilnością i zapałem prace archiwalne, z których ułamkowym rezultatem zapoznajemy się, śledząc analizę wydanych dla realizacji uchwał Soboru Trydenckiego zbioru aktów normatywnych arcybiskupów Moguncji. Ks. bp. Tadeusz Pieronek w *Studiach Adama Vetulaniego nad Dekretem Gracjana* przypomniał przebieg i wyniki badań prof. Vetulaniego nad najstarszą częścią *Corporis iuris civilis*. Krakowski uczony po wieloletnich studiach opublikował tezę głoszącą, iż powszechnie wykorzystywany przez uczonych tekst *Dekretu* nie jest pierwotną wersją stworzoną przez Gracjana, lecz wynikiem późniejszych dodatków i uzupełnień. Hipoteza ta okazała się sensacją naukową i chociaż jej słuszność pozostaje do dnia dzisiejszego kwestią otwartą, samo jej sformułowanie i uargumentowanie zapewniły prof. Vetulanemu wejście do światowej kanonistyki. Historię Kościoła, a zwłaszcza jego ustroju zajęło się aż czterech autorów. Artur Korobowicz w przyczynku pt. *Chełmska kapituła katedralna obrządku greckounickiego w Królestwie Polskim w XIX w.* w oparciu o źródła archiwalne przedstawił dzieje utworzonej w 1825 r. jedynej unickiej w Cesarstwie Rosyjskim kapituły, której krótka historia wyraźnie spłótła się ze zmianami sytuacji politycznej Królestwa Polskiego. Kazimierz Orzechowski w szkicu pt. *Duchowieństwo w ustroju dawnego Śląska* w syntetyczny sposób dokonał przeglądu pozycji duchowieństwa katolickiego na ziemiach śląskich do chwili ich przejścia z rąk habsburskich w ręce pruskie (1740 r.). Autor skoncentrował się na trzech wybranych zagadnieniach: pozycji stanu duchownego na sejmikach śląskich, jego sytuacji podatkowej oraz roli biskupów wrocławskich. Theodor J. Panagopoulos w tekście pt. *Der rechtliche Status des Ökumenischen Patriarchats von Konstantinopel* przedstawił w ogólnym zarysie historię oraz szczegółowo status prawny powstałego w Cesarstwie Bizantyjskim Patriarchatu konstantynopolańskiego, określanego od VI w. mianem „Ekumeniczny”. Dzieje Patriarchatu w imperium osmańskim oraz jego funkcjonowanie w Republice Tureckiej zakończył autor określeniem perspektyw działania Patriarchatu na przyszłość. Jerzy Walachowicz zamknął drugi rozdział tomu artykułem pt. *Biskupstwo zachodniopomorskie do 1188 roku*, w którym przedstawił genezę, status prawny oraz materialny Kościoła zachodniopomorskiego, a ponadto zarysował wpływ stosunków politycznych regionu na zmiany sytuacji biskupstwa.

Na trzeci rozdział książki, zatytułowany *Myśl prawnicza i nauczanie prawa* złożyło się 7 artykułów. Władysław Ćwik w studium pt. *Polacy na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Innsbrucku do 1918 r.* zaprezentował, na tle ogólnych dziejów Uniwersytetu Leopolda-Franciszka i jego Wydziału Prawa, dość liczny udział Polaków w gronie studentów oraz odnotował powiązania kilku polskich profesorów z austriacką uczelnią. Janusz Sondel swoją rozprawę pt. *Prawo rzymskie w dokumentach Akademii Krakowskiej* poświęcił roli prawa rzymskiego jako przedmiotu nauczania z jednej strony oraz jako podstawy orzecznictwa w ramach sądownictwa uniwersyteckiego w Krakowie z drugiej strony. Rozważania autora objęły wybrane aspekty pozycji prawa rzymskie-

go w programie uniwersyteckim i w praktyce jurysdykcyjnej w okresie od XIV do XVIII w. Kilku autorów poświęciło swe prace wybranym zagadnieniom historii doktryn politycznych, względnie prawnych. Jan Malarczyk w artykule pt. *Ulrich von Hutten o roli prawa i prawników w Niemczech* przybliżył postać i poglądy wybitnego niemieckiego humanisty, który w swych pracach politycznych okazał wyraźną niechęć wobec prawników — znawców prawa rzymskiego. Postawa v. Huttena wynikała z pragnienia zachowania tracącego znaczenie dawnego prawa niemieckiego oraz utrzymania malejących wpływów stanu rycerskiego, z którego sam pochodził. Twórczością innego niemieckiego humanisty zajął się Jerzy Wyrozumski, który w szkicu pt. *Konrad Celtis o ustroju miejskim Norymbergi* poddał analizie treść traktatu, przedstawiającego współczesną Celtisowi Norymbergę. Autor najwięcej uwagi poświęcił prezentacji miejskich władz i systemu prawnego, których opis w dziełku Celtisa stał się, jak dowiodły dalsze dzieje, podstawą wiedzy o Norymberdze aż do początku czasów nowożytnych. Henryk Olszewski zaprezentował *Ustrój Rzeczypospolitej Obojga Narodów w historiograficznej koncepcji Ottona Hintze*, historyka państwa działającego w schyłkowym okresie cesarstwa niemieckiego i Republice Weimarskiej. Kontrowersyjne wywody Hintzego poddał autor krytycznej analizie w świadomości, że wiele też niemieckiego historyka funkcjonuje w nauce, zwłaszcza zachodnioeuropejskiej, po dzień dzisiejszy. Stanisław Salmonowicz przedstawił *Kilka uwag o recepcji Cezarego Beccarii (1738–1794) jako karnisty w Polsce. Uwagi w dwusetlecie zgonu*. Szczegółową analizę zmiennej na przestrzeni XVIII–XX w. popularności poglądów słynnego włoskiego humanisty zakończył autor wnioskiem, że o ile zadaniem historyków prawa jest badanie recepcji poglądów Beccarii, o tyle obowiązkiem penalistów pozostaje nadal lektura klasycznego humanitarnego dzieła *O przestępstwach i karach*. Ostatni z autorów Wiesław Kozub-Ciembroniewicz podjął temat z zakresu doktryn współczesnych, przedstawiając *Państwo w doktrynie prawno-politycznej Konrada Adenauera (1948–1952)*. W oparciu o treść przemówień pierwszego kanclerza RFN poddał autor analizie jego refleksje m.in. na temat istoty państwa, cech kultury zachodniej, charakteru narodu niemieckiego i pożądanego modelu społeczno-gospodarczego Niemiec po wojnie.

Na ostatni rozdział książki zatytułowany *Dawny ustrój i prawo sądowe* złożyło się 8 artykułów. Juliusz Bardach w rozprawie pt. *Geneza romanizacji II Statutu litewskiego* obszerne przedstawił przyczyny i drogi wpływów prawa rzymskiego na Statut z 1566 r. Autor przybliżył postaci uczonych prawników, którzy walnie przyczynili się do recepcji instytucji prawa rzymskiego oraz na wybranych przykładach prześledził zakres wpływów romanistycznych w litewskim zbiorze. Stanisław Grodziski swe obszerne studium pt. *Miejsce i rola Uniwersytetu Jagiellońskiego w Sejmie Krajowym Galicyjskim* poświęcił dziejom walki Wszechnicy krakowskiej o autonomię i repolonizację. Inicjatywy i działania zgłaszane przez rektora oraz profesorów głównie na forum galicyjskiego Sejmu krajowego przyniosły wymierne sukcesy i stały się podstawą rozwoju uniwersytetu począwszy od lat 70. XIX w. Bogdan Lesiński w artykule pt. *Konstytucja sejmowa z 1768 roku o opiece i zdolności do czynności prawnych* poddał szczegółowej analizie treść aktu prawnego o dość wyjątkowym znaczeniu dla historii polskiego prawa ziemskiego; wymieniona konstytucja stanowiła jeden z rzadkich wypadków ustawowej regulacji zakresu zdolności do czynności prawnych oraz niektórych kwestii związanych z opieką nad osobą małoletnią. Adam Lityński w szkicu pt. *Początki służby sprawiedliwości w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR (1943 r.)* nakreślił genezę powołanych latem 1943 r. wojskowych organów wymiaru sprawiedliwości, których zasadniczy model utrzymał się na trwałe w Polsce Ludowej. Autor przybliżył zarówno zagadnienia proceduralne, jak i karnomaterialne owego modelu, opartego w istocie na radzieckim systemie organizacyjnym. Jerzy Malec swe studium pt. *Nobilitacje w Europie epoki nowożytnej* poświęcił zasygnalizowaniu problemu wymagającego, jego zdaniem, całościowego opracowania — dziejom nadań szlachectwa w Europie. Na przykładzie wybranych krajów: Niemiec, Austrii, Francji i Rosji ukazał, w jaki sposób zmieniała się liczebność i kryteria uzyskiwania nobilitacji na przestrzeni XVII–XIX w. Kolejny autor Tomasz Opas tytułując swój przyczynek: *Nad źródłami do badań rozwoju rodziny w miastach polskich wieku XVIII i początków następnego stulecia* zajął się w istocie zagadnieniem stojącym na pograniczu historii prawa i językoznawstwa; w oparciu o źródła normatywne i sądowe przeanalizował terminologię związaną z rodziną i jej szeroko pojętym

majątkiem. Katarzyna Sójka-Zielińska naszkicowała *Zagadnienia systematyki prawa w austriackim programie kodyfikacyjnym doby wczesnego Oświecenia*, szczególną uwagę poświęcając założeniom funkcjonującego w austriackiej doktrynie oraz wykorzystywanego w pracach legistycznych, a nawet reformach ustrojowych podziału na prawo polityczne z jednej i sądowe z drugiej strony. Dychotomia ta stanowiła w pewnej mierze zapowiedź późniejszego, powszechnego w Europie kontynentalnej podziału na prawo publiczne i prywatne. Wacław Uruszczak w swym studium pt. *Argumenty retoryczne w Statutach Kazimierza Wielkiego* zajął się analizą tych (licznych) artykułów Statutów, w których właściwą dyspozycję ustawodawcy poprzedziło uzasadnienie, zawierające racje ustanowienia danej normy. Autor zbadał i pogrupował owe argumenty w aspekcie ich funkcji retorycznej.

W sumie inicjatywę krakowskiego środowiska historycznoprawnego należy ocenić pozytywnie. Z jednej strony zadośćuczynili redaktorzy pilnej potrzebie pełnej prezentacji sylwetki i twórczości znakomitego krakowskiego uczonego, z drugiej strony w godny sposób uczcili pamięć Profesora Wojciecha M. Bartla, zapraszając do udziału w księdze wybitnych specjalistów w dziedzinach, do których Profesor wniósł trwały wkład naukowy. Ze względu na wielki rozrzut tematów do *Dawnego prawa i myśli prawniczej* sięgać będą zarówno kanoniści, jak i historycy prawa, historycy nauki, przedstawiciele doktryn politycznych, romanści, a być może również cywiliści, karniści, a nawet językoznawcy.

DANUTA JANICKA (Toruń)

Historia. Idee. Polityka. Księga dedykowana Profesorowi Janowi Baszkiewiczowi, UW, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa 1995, ss. 481.

Jubileusz 40-lecia pracy naukowej i 65 rocznica urodzin stały się okazją do dedykowania Profesorowi Janowi Baszkiewiczowi okazałej księgi, na którą złożyły się teksty pochodzące od 43 autorów. Księgi pamiątkowe — kiedy powstają w normalnych warunkach — bez cenzury i bez decyzji władz, które dawniej decydowały o przeznaczeniu każdego kilograma papieru — są dowodem bezinteresownej i niewymuszonej sympatii, szacunku i uznania środowiska, i pewnie tym miłsze są dla obdarowanych.

Powstaje jednak pytanie: na ile księgi takie dają obraz osoby dostojnego Jubilata? Czy w ogóle jest możliwe powiedzieć, parafrazując biblijne powiedzenie, że „po ich księgach pamiątkowych ich poznać”? Wydaje się, że lektura tego dzieła nie pozostawia wątpliwości, że sylwetka Jubilata przebiega się przez wszystkie jej strony. Pomijam już wprowadzający dwugłos Franciszka Ryski — przyjaciela i towarzysza naukowych przygód oraz Stanisława Filipowicza — ucznia Jana Baszkiewicza zatytułowany *Obecność i wzór — uczony i nauczyciel*. Takie rzeczy zawsze są w księgach. Ale — jak mawiają Francuzi — *c'est le ton qui fait la chanson*. W tym wypadku czuje się autentyczny podziw dla dokonań naukowych i pedagogicznych Jubilata. Na ogół też w każdej porządnej księdze zamieszczona jest bibliografia prac — w tym wypadku jest to wybór, bardzo jednak reprezentatywny, zresztą i tak zajmujący niemal 7 stron druku.

To, co zadziwia, to obecność Jubilata niemal na każdej stronie — tyle tu nawiązań, odniesień i cytatów z dzieł Jana Baszkiewicza.

Podział księgi na trzy wielkie części jest jakby odzwierciedleniem trzech pól zainteresowań badawczych Jubilata. Wiadomo, że zaczynał jako historyk państwa i prawa, i to okresu średniowiecza. Toteż pierwsza część nawiązuje do tych zainteresowań. Otwiera ją rozprawa Karola